Literary Research
Year18, NO. 73
Fall 2021

DOI: https://doi.org/10.2634/Lire.18.73.6
DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]

[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]

[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

Ebtehaj in the shadow of Shahriar's lyric poems (A Functional Linguistic Approach to the Influence of Shahriar's sonnets on Hooshang Ebtehaj's sonnets)

Muhammad Taghi Yousofi [1], *Leila Hashemian* [2]

Recived:*3/2/2021* ***Accepted:*** *16/8/2021*

Abstract

A deep understanding of literary texts strongly depends on understanding the factors that contributed to their creation. One of these factors is how an author is inspired by the intellectual poetics of other literary figures. The present study seeks to use a functional linguistic framework to investigate the influence of Shahriar's language and mind on Hooshang Ebtehaj's ghazals and closely analyze the latter's tendency towards Shahriar's poetic style. These influences can be divided into three types: imitative (based on repetition), combined (based on repetition and intra-process change), and interpretative (based on repetition and extra-process change). Our findings suggest that Ebtehaj tends towards change and creativity instead of mere imitation. The factors contributing to Ebtehaj's inspiration from Shahriar's poetics include his love of Shahriar and his works, the popularity of Shahriar's works, and the role of audience as well as the historical context.

Keywords: *Ebtehaj's ghazals, Shahriar's Ghazals, Verbal processes, , systemic functional linguistics, influence.*

[1]. PhD Candidate in Periann Language and Literature at Bu Ali Sina University,Hamedan, Iran. . yosofi.mt@yahoo.com
[2]. Associate Professor in Persian Language and Literature at Bu Ali Sina University, Hamedan, Iran.

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]

[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]

[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

Extended Abstract

1. Introduction

We know that literary texts contain the thoughts, emotions, feelings and imaginations of their creators. However, the formation of the face and such works are always influenced by various factors, including: political and social changes, the ups and downs of the personal life of artists, as well as the influence of the minds and language of other poets and writers. Among the factors influencing the formation of literary works, it is of special importance to show how poets or writers were influenced by prominent texts from the past or the present. Because it clarifies the hidden parts and their thoughts, and consequently causes a better understanding of their personality, tendencies and thoughts.

Describing and analyzing the effectiveness of a literary text from another text or texts requires examining that work in the framework of a scientific and precise theory. Among the various theories and methods of adapting and comparing literary texts, stylistic knowledge is a common and scientific method in order to benefit from an accurate and comprehensive framework. Today, stylistics has four main approaches: "traditional, linguistic, approach derived from literary theories, and computer approach" (Fotouhi, 1390: 89)

Among these theories is a stylistics based on systematic Functional linguistics developed by Halliday, the founder of Systemic Functional Linguistics , to describe and analyze literary texts according to the factors that shape them, such as culture and social system, beliefs. Individual and ... is dedicated. Therefore, this theory reveals the role of various discourses and the poet's attention in the construction of literary works and shows its manifestation in the construction of language and the combination of words. Systemic Functional Linguistics because it studies the construction of language in three main sections: verbal processes, process participants (nominal groups and related elements), and process situations (types of constraints) that encompass all linguistic constructs. Gives; It will be a comprehensive method for comparing and comparing literary texts in the framework of a structured and scientific theory.

Obviously, comparative research requires the necessary capacities. Among contemporary poems, Houshang Ebtehaj's lyric poems have such a capacity because Ebtehaj is a poet" Synchronic and Diachronic". (Shafiee Kadkani, 311: 1390) In other words, in addition to paying attention to the political and social events of his poetic period

(Synchronic) in creating literary works, he has always used classical Persian literature and his brilliant works (Diachronic).

In the present study, we try to first show the capabilities of Systemic Functional Linguistics as an efficient method in comparative research, then to describe the various influences of Houshang Ebtehaj on Shahriyar's lyric poems, based on the principles of linguistics, and then the contexts And interpret and analyze the reasons for those tendencies.

Research Question(s)

1-How can a plan to show the types of influences be presented based on the main foundations of role-oriented linguistics?

2- What are the main principles of this plan and what are its advantages over previous theories?

3- According to this plan, to what extent and with what quality has Ebtehaj been inspired by Shahriyar's lyric poems?

2. Literature Review

After the introduction of Systemic Functional Linguistics in the West, in Iran, some scholars, while designing and explaining Holliday's ideas, analyzed literary texts based on role-oriented teachings. Among them we can mention the following: - Mohajer and Nabavi (1997) were among the first people who, while designing and explaining Halliday's systematic theory, also provided a model in this field and analyzed and interpreted some poems by Nima Yoshij. Based on the six linguistic processes -Agha Golzadeh (2005) in a separate article dealt with the role and application and importance of Systemic Functional Linguistics knowledge in analyzing and explaining literary works and while explaining Halliday's theoretical issues, analyzed a lyric by Hafez in the context of Systemic Functional Linguistics. -Khan Jan and Mirza (2006) tried to provide a Functional analysis of poetic discourse and effective factors in poetic communication based on Halliday's Systemic Functional Linguistics theory, also according to the model of previous researchers -Mashhoor and Faghiri (2015) with the aim of recognizing Saadi's experimental world, analyzed his lyric poems based on linguistic principles and concluded that in terms of cognitive style, behaviors, actions, and movements play the most important role in constructing the language of Saadi lyric poetry. -Monshizadeh and Elahyan (2015) by trying to identify the basic components of Saadi Golestan and explain its main features with the help of Halliday's theory, showed that Saadi in the construction and selection of various processes in addition to meaning to the form and musical effects of

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]

[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]

[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

language And since the subject of Golestan is related to human beings and human relations with each other; Behavioral process is the most obvious process in Saadi's intellectual system.-Amirkhanlou (2015) After describing the verbs of Hafez's lyric poems from the perspective of linguistic processes, and a separate analysis of each process, has come to the conclusion that the use of various processes in Hafez's lyric poems has special reasons and their use should be used as a stylistic indicator.

Many researchers have created works about the life, works and ideas of Ebtehaj. For example: - Azimi and Tayeh (2012) in a two-volume book, have published their various interviews with Ebtehaj.

Savarsofla (2008) has published a collection of articles on the life, poetry and views of prominent personalities about Ebtehaj. -In an article, Moradi et al. (2019) have studied Ebtehaj lyric poems from the perspective of traditional stylistics, in three layers: phonetic, linguistic, and intellectual. But so far the capacities of the principles of Systemic Functional Linguistics in the field of adaptation of literary works have been neglected and no article has been presented about the influence of Ebtehaj on Shahriyar's mind and language.

3. Methodology

The type of study and research method is (qualitative-quantitative) and the form of its implementation is descriptive (including the study of how Ebtehaj is affected by Shahriyar's sonnets) and analytical (including the analysis of the fields of formation of those influences and exploring the reasons for Ebtehaj's tendency to Shahriyar's sonnets). It is an interdisciplinary research format. The statistical population of the study includes all the lyric poems of Shahriyar and Ebtehaj. Also, the body or sample of the research includes 274 verbs of the lyric poems of these two. The unit of analysis is the process verb.

Results

One of the most important factors in shaping the face of outstanding literary works is the inspiration and perception of its creators of the intellectual and linguistic heritage of former or contemporary artists with them. The description and analysis of such adaptations play an important role in recognizing and explaining the lesser-known parts of such works.

There are various theories today about showing the influence of literary works on other works, but the two theories of vision intertextuality, proposed by Kristova, and extra textuality , which are

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]

[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]

[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

the result of Jar Genet's research, are the most popular. In this study, we tried to provide a new method for comparative studies based on **Systemic Functional Linguistics** , which has advantages over previous studies. A method that, while concise, includes all kinds of influences.

The way in which the definition of structures and how influences are based on how language constructs are used (verb-centered). In such a way that after determining and describing the impact, it is possible to analyze the quality of the impact and why it has already been done in other theories related to the application and comparison of the neglected effects. For this reason, a plan was made in this field and it was determined that three types of effectiveness can be considered:

1-Repetition-based impact: is the repetition of all the components of a process, including the verbal process, process participants, and process situations. This kind of effectiveness because they are far from being replicated, far from any creativity and structural initiative; We call it imitation affectivity.

2- Intra-process affectivity: It is the effectiveness in which the process or verb, as the most important element of the sentence structure, is exactly repeated or moved under its own subset. But all or part of the other building blocks of the process (participation and position of the builder of the process) are subject to change. Of course, duplicate element or elements are used in the same syntactic position and process structure as the adapted element or elements. Intra-process effectiveness in order to repeat (or move) the process and change the participants and constructive situations of the process is a mixture of repetition and imitation and initiative and creativity, so it can be considered semi-creative or combined impact.

3- Extra-process influence: Impression is during which all or part of the participants or constituent situations of a process (verb) are used in constructing a different process. Therefore, the structure of the adapted process is not preserved. This type of influence is called creative or interpretive influence because it is the process by which the adapted process is generally transformed, reread, and a new process structure is formed.

Based on such an approach, the impact of Ebtehaj on Shahriyar's lyric poems was studied and analyzed. The results indicate that in the impact of Ebtehaj on Shahriyar's lyric poems, processes based on pure repetition (imitation processes) have a much lower frequency than processes based on repetition and change (combined and interpretive processes), which indicates creativity and innovation. Ebtehaj is inspired and adapted from Shahriyar's poetry and he avoids pure

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]

[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]

[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

imitation and repetition. The frequency and diversity of Ebtehaj's influence on Shahriyar shows the important role of Shahriyar's poets in the construction and formation of Ebtehaj's lyric poems. Influence, the reasons for which should be sought in Ebtehaj's deep interest and attachment to Shahriyar and his lyric poems, the acceptance of Shahriyar lyric poetry, the role of the audience and the impact of the historical period, as well as Ebtehaj inexperienced youth.

References

A) books

1. Azimi, Milad and Atefeh Tayeh;(2013) ***Pir Parnian Andish (in Saye Speech)***; Tehran: Sokhan.
2. Ebtehaj, Houshang ;(2006) ***siyah mashgh***; Tehran: Karnameh.
3. Eggins, Suzanne ;(2007) ***An introduction to systemic functional linguistics Reprented*** ; Newyork.
4. Fotouhi, Mahmoud; Stylistics***:*** (2016) ***Theories, approaches and methods***; Tehran: Sokhan, second edition, 2016.
5. Hafiz, Khage Shamsuddin Mohammad***;*** (2009) ***Divan Ghazaliat, by the efforts of Khalil Khatib Rahbar***; Tehran: Safi Ali Shah.
6. Halliday, m.a.k***;*** (1985) ***An introduction on to functional Grammar***; londen, Edward Arnold.
7. Halliday, m.a.k; (2002) ***on language***; edited by Jonthan Webster, first published Londen.
8. Halliday, Michael and Roghayeh Hassan; (2014) ***Language, texture and text; Aspects of language in the socio-semiotic perspective***; Translated by Mojtaba Monshizadeh and Tahereh Ishani, Tehran: Elmi,.
9. Mohajer, Mehran and Mohammad Nabavi; (1997) ***Towards the linguistics of poetry, a functional approach***; Tehran: Markaz.
10. Renkema, J***;*** (1993) ***Discourse studies: An introductory text book***; Amsterdam, Johan Benjamins.
11. Savarsofla, Sara; (1999) ***O love, all excuses from you (critique, analysis and selection of Houshang Ebtehaj's poems)***; Tehran: Sokhan.
12. Shafiee Kadkani, Mohammad Reza; (2011) ***With lights and mirrors***; Tehran: Sokhan.
13. Shahriar, Seyed Mohammad Hossein; (1978) ***Generalities of Shahriar Court***; Tehran: Marefat.
14. Shamisa, Sirus; (1990) ***The journey of lyric poetry in Persian poetry***; Tehran: Ferdows.

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]

[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]

[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

15. Simpson, p.; (2004) ***stylistics: A Resourse Book for students***; Londen: Routledge.
16. Tolan, Michael; Narratology: (2007) ***A Linguistic-Critical Introduction***; Translated by Seyedeh Fatemeh Alavi and Fatemeh Nemati, Tehran: Sokhan.
17. Yousefi, Ghulam Hussain; (1990) ***Bright spring***; Tehran: Elme va Farhangi Publications.

B) articles

18. Aghagolzadeh, Ferdows; (2005) "***Application of Systemic Functional Linguistics teachings in the analysis of literary texts***"; Journal of Literature and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Vol. 38, No. 149, pp. 1-21.
19. Amirkhanlu, Masoumeh; (1394) "***Stylistics of Hafez's lyric poems based on Systemic Functional Linguistics*** "; Persian literature, p. 5, p. 2, pp. 169-186.
20. Boolr,T and m. Boolr; (1997) ***functional Analysis of English: A Hallidayan Approach***; 2 edition, New York: Arnold.
21. Elhian, Leila and Mojtaba Monshizadeh; (2015) "***Study of the stylistics of the verb in Golestan influenced by its educational field with a Systemic Functional Linguistics approach***"; Journal of Language Research, Volume 6, Issue 6, pp. 259-297.
22. Halliday, m.a.k, and ch.Mattissen; (2004) ***An introduction on to functional Grammar*** ; 3rd Londen, Britian, p.174.
23. Khan Jan, Ali Reza and Zahra Mirza;(2006) "***An Introduction to functional Analysis of Poetry (Linguistic approach***) "; Persian Language and Literature Research, Vol. 4, No. 7, pp. 83-110.
24. Mashhur, Parvin Dokht and Mohammad Faqiri;(1394) "***Study of the processes of the role of thought in Saadi's lyric poems (with a cognitive approach)***"; Journal of Lyrical Literature, p. 13, p. 25, pp. 153-168.
25. Moradi, Abdollah and Mazaher Nikkhah and Hossein Khosravi (2019) "***Comprehensive stylistics of Houshang Ebtehaj's lyric poems***". *Persian Quarterly Journal of Stylistics, Poetry and Prose*. Twelfth year. Number 2, 349-368.
26. Naghzgovi Kohan, Mehrdad;(2010) "***Definite verbs and manifestations in Persian language***"; Journal of Literary Studies, Volume 4, Number 14, pp. 93-110.

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

فصلنامه
سال۱۸، شماره۷۳، پاییز ۱٤۰۰، ص۱۵۵-۱۸۳
مقاله پژوهشی
DOI: https://doi.org/10.2634/Lire.18.73.6
DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9

ابتهاج در سایه غزلیات شهریار
(بررسی اثرپذیری هوشنگ ابتهاج از غزلیات شهریار بر پایه زبانشناسی نقشگرا)

محمدتقی یوسفی[1]* ؛ دکتر لیلا هاشمیان[2]

دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۱۱/۱۵ **پذیرش مقاله:** ۱٤۰۰/۰۵/۲۵

چکیده

در این پژوهش سعی شده است با بهره‌گیری از ظرفیتهای زبانشناسی نقشگرا، ضمن طرح روشی نو در مطالعات تطبیقی، تأثیرپذیری هوشنگ ابتهاج در سرایش غزل از ذهن و زبان شهریار نشان داده شود و انواع تأثیرپذیریها و زمینه‌های گرایش وی به سبک شعری شهریار مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. بر این اساس انواع اقتباسات ابتهاج از غزلیات شهریار به سه نوع اثرپذیریِ مبتنی بر تکرار یا اثرپذیری تقلیدی، مبتنی بر تکرار و تغییر درون فرایندی یا اثرپذیری ترکیبی، و مبتنی بر تکرار و تغییر برون فرایندی یا اثرپذیری تأویلی قابل تقسیم است. بر مبنای یافته‌های پژوهش، اثرپذیریهای ابتهاج از غزلیات شهریار، بیش از اینکه به تکرار و تقلید متکی باشد بر تغییر و خلاقیت استوار است. زمینه‌های گرایش ابتهاج به بوطیقای شهریار را نیز باید در عواملی چون علاقه و دلبستگی عمیق به شهریار و غزلیات او، مقبولیت غزل شهریار، نقش مخاطب و تأثیر مقطع تاریخی و ... جست وجو کرد.

کلیدواژه‌ها: شعر ابتهاج، غزلیات شهریار، زبانشناسی نقشگرا، فرایندهای فعلی و اثرپذیری.

۱* دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه بوعلی سینا همدان. نویسنده مسئول
yosofi.mt@yahoo.com
۲. دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه بوعلی سینا همدان

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

۱. مقدمه

متون ادبی دربردارنده افکار، عواطف، احساسات و تخیلات خالقان آنها است؛ با وجود این شکل‌گیری صورت و محتوای چنین آثاری همواره تحت تأثیر عواملی چون چالشهای سیاسی و اجتماعی، فراز و فرودهای زندگی شخصی هنرمندان، نیز الهام از ذهن و زبان صاحبان آثار معاصر یا پیش از آنها قرار دارد. در میان عوامل مؤثر در شکل‌گیری آثار ادبی، تحقیق در نمایان ساختن چگونگی و چرایی اثرپذیری شاعران یا نویسندگان از متون برجسته پیشین یا معاصرخود به دلیل روشن کردن زوایای پنهان از بوطیقای فکری آنان و در پی آن وجود آوردن زمینه شناخت بهتر از شخصیت، گرایشها و اندیشه‌های آنان اهمیت ویژه‌ای دارد.

توصیف و تحلیل اثرپذیری هر متن ادبی از متن یا متون دیگر، نیازمند بررسی آن اثر در چهارچوب نظریه‌ای علمی و دقیق است. در میان نظریات و روشهای گوناگون تطبیق و مقایسه متون ادبی، دانش سبک‌شناسی به دلیل بهره‌مندی از چهارچوبی دقیق و فراگیر، شیوه‌ای رایج و علمی به شمار می‌رود. امروزه سبک‌شناسی چهار رویکرد عمده «سنتی، زبانشناختی، رویکرد برآمده از نظریه‌های ادبی، و رویکرد رایانه‌ای دارد.» (فتوحی، ۱۳۹۰:۸۹).

در میان این نظریات، سبک‌شناسی مبتنی بر زبانشناسی نظام‌مند نقشگرا[1]، که توسط هالیدی[2]، بنیانگذار زبانشناسی نقشگرا، ارائه شده به توصیف و تحلیل متون ادبی با نظر داشت عوامل شکل‌دهنده به آن از فرهنگ و نظام اجتماعی گرفته تا باورهای فردی و... می‌پردازد تا نقش گفتمانهای گوناگون و مورد توجه شاعر را در آفرینش آثار ادبی آشکار کند و نمود آن را در ساخت زبان و ترکیب کلمات با هم به نمایش بگذارد. نقشگرایی از آنجا که ساخت زبان را در سه برش عمده تحت عنوان فرآیندهای فعلی(فعل)، مشارکان فرایندها (گروههای اسمی و عناصر وابسته به آن) و موقعیتهای فرایندی (انواع قیود)، که در برگیرنده تمامی سازه‌های زبانی است، مورد مطالعه قرار می‌دهد[3]، روشی جامع و فراگیر برای تطبیق و مقایسه متون ادبی در چهارچوب نظریه‌ای ساختارمند و علمی خواهد بود.

بدیهی است پژوهشهای تطبیقی، مستلزم فراهم بودن زمینه‌های لازم است. در میان سروده‌های معاصر، غزلیات هوشنگ ابتهاج از چنین ظرفیتی برخوردار است، چرا که

ابتهاج شاعری «همزمان و در زمان» است (شفیعی کدکنی،۱۳۹۰:۳۱۱)؛ به این معنی که درکنار موضعگیری در برابر رخدادهای سیاسی و اجتماعی دوران شاعری خود (همزمانی) در آفرینش آثار ادبی همواره از ادبیات کلاسیک فارسی و صفحات درخشانش بهره برده است (در زمانی).[٤]

سعی پژوهش این است که ضمن نشاندادن ظرفیتهای زبانشناسی نقشگرا به عنوان روشی کارآمد در پژوهشهای تطبیقی، تأثیرپذیریهای گوناگون هوشنگ ابتهاج از بوطیقای غزلیات شهریار را، که به گفته خود ابتهاج[٥] نقش عمده‌ای در ساخت غزلیات وی داشته است براساس داده‌های زبانشناسی توصیف، و سپس زمینه‌ها و چراییهای آن گرایشها را تفسیر و تحلیل کند.

۲. پیشینه پژوهش

پس از مطرح شدن زبانشناسی نقشگرا در غرب در ایران نیز برخی از پژوهشگران ضمن طرح و تبیین اندیشه‌های هالیدی به تحلیل متون ادبی براساس آموزه‌های آن پرداختند. از آن میان می‌توان به این موارد اشاره کرد: مهاجر و نبوی(۱۳۷٦) جزء نخستین کسانی بودند که ضمن طرح و توضیح نظریه نظام‌مند هالیدی، خود نیز الگویی در این زمینه ارائه کردند و به تحلیل و تفسیر چند شعر از نیما یوشیج براساس فرایندهای ششگانه زبانشناختی پرداختند. آقا گل زاده(۱۳۸٤) در گفتاری جداگانه به نقش و کاربرد و اهمیت دانش زبانشناسی نقشگرا در تحلیل و توضیح آثار ادبی پرداخت و ضمن تبیین مباحث نظری هالیدی به تحلیل غزلی از حافظ در چهار چوب نقشگرایی اکتفا کرد. خانجان و میرزا(۱۳۸۵) کوشیدند تا بر مبنای نظریه سیستمی نقشگرای هالیدی و نیز با توجه به الگوی مهاجر و نبوی، تحلیلی نقشگرایانه از گفتمان شعری و عوامل موثر در ارتباط شعری ارائه کنند. مشهور و فقیری (۱۳۹٤) با هدف شناخت دنیای تجربی سعدی به تحلیل غزلیات وی بر مبنای متغیرهای نقش اندیشگانی پرداختند و به این نتیجه رسیدند که به لحاظ سبک شناختی، رفتارها، کنشها و حرکات، بیشترین نقش را در ساخت بوطیقای غزل سعدی بر عهده دارد. منشی‌زاده و الهیان (۱۳۹٤) با کوشش در شناخت مؤلفه‌های بنیادین گلستان سعدی و تبیین ویژگیهای اصلی آن به کمک نظریه نقشگرای هالیدی نشان دادند که سعدی در ساخت و انتخاب انواع

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

فرایندها علاوه بر معنا به صورت و جلوه‌های موسیقایی زبان توجه کرده و از آنجا که موضوع گلستان به انسان و روابط انسانها با هم مربوط است، فرایند رفتاری، بارزترین فرایند در بوطیقای فکری سعدی است. امیرخانلو (۱۳۹٤) پس از توصیف افعال غزلیات حافظ از دید فرایندهای نقش اندیشگانی، و تحلیل جداگانه هر فرایند به این نتیجه رسیده است که کاربرد انواع فرایندها در غزلیات حافظ، دلایل خاصی دارد و نوع کاربرد آنها باید به عنوان شاخصی سبکی لحاظ شود. درباره زندگی، آثار و اندیشه‌های ابتهاج هم پژوهشگران زیادی به خلق اثر پرداخته‌اند؛ چون عظیمی و طیّه(۱۳۹۱) در کتابی دو جلدی، مصاحبه‌های گوناگون خود را، با ابتهاج در موضوعات مختلفی چون فراز و فرود زندگی شخصی وی، کوششها و گرایشهای سیاسی و اجتماعی و نقش شعر شاعران کلاسیک در غزل وی به چاپ رساندند. ساورسفلی (۱۳۸۷) مجموعه مقالاتی درباره زندگی، شعر و دیدگاه شخصیت‌های برجسته را درباره ابتهاج به چاپ رسانده است. مرادی و همکاران(۱۳۹۸) ضمن گفتاری، غزلیات ابتهاج را از دیدگاه سبک‌شناسی سنتی در سه لایه آوایی، زبانی، و فکری بررسی کرده‌اند؛ اما تاکنون ظرفیتهای اصول زبانشناسی نقشگرا در حوزه تطبیق آثار ادبی مغفول مانده و نیز گفتاری دربارهٔ اثرپذیری ابتهاج از ذهن و زبان شهریار مطرح نشده است.

۳. روش پژوهش

نوع مطالعه و روش پژوهش «کیفی- کمی»، و شکل اجرای آن توصیفی (شامل بررسی چگونگی تأثیرپذیری ابتهاج از غزلیات شهریار) و تحلیلی (دربرگیرنده تحلیل زمینه‌های شکل‌گیری آن اثرپذیریها و کاوش چراییهای گرایش ابتهاج به بوطیقای شهریار) در قالب پژوهشی بینارشته‌ای است. جامعه آماری پژوهش دربرگیرنده تمام غزلیات شهریار و ابتهاج و نیز پیکره یا نمونه پژوهش شامل ۲۷٤ فعل از غزلیات این دو است. واحد نمونه بیت و واحد تحلیل فعل نیز فرآیند است.

٤. چهارچوب نظری پژوهش

از میانه‌های قرن بیستم میلادی با مطرح شدن نظریات جدید در حوزه زبانشناسی، چون کاربردشناسی[٦] زمینه ظهور و گسترش زبانشناسی نقشگرا فراهم شد. کاربردشناسی به مطالعه بُعد معنایی آثار می‌پرداخت؛ به عبارت دقیقتر «مطالعه رابطه صورت و نقش،

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

یعنی آنچه تحلیل گفتمان نامیده می‌شود، بخشی از کاربردشناسی زبان است که با عنوان مطالعه کاربرد نشانه‌ها معرفی می‌شود» (رنکما،۱۹۹۳:۲۱). این روش با زبانشناسانی چون یاکوبسن، آستین[۷] و سرل[۸] شناخته می‌شد؛ اما بعدها «در چارچوب رهیافت کاربردشناسی به زبان بود که نگره‌های نقشگرای افرادی چون سیمون دایک[۹] تالمی گیوون[۱۰]و مایکل هالیدی[۱۱]شکل گرفت و در کنار آرای امیل بنویست[۱۲]و آندره مارتینه[۱۳] و دیگران، پیکره زبانشناسی نقشگرا را تشکیل داد» (مهاجر و نبوی، ۱۳۷٦: ۱۰و۱۱).

هالیدی معتقد بود بنیان اصلی زبان بر معنی‌شناسی متکی است و معنی‌شناسی نیز حول محور متن یا گفتمان[۱٤]شکل می‌گیرد. از دید وی گفتمان‌کاوی هر متن مستلزم تحلیل و بررسی آن در قالب سه برش مختلف امکانپذیر است که فرانقش نامیده می‌شود.

فرانقشها،[۱۵] بخشهای بنیادین معنا را تشکیل می‌دهد، به عبارت دقیقتر «فرانقش بخشی از نظام زبان، امکانات معنایی و واژی/ دستوری خاص است که برای تشکیل نقش یا کارکرد بحث شده، تکامل یافته است» (هالیدی و حسن، ۱۲۲:۱۳۹۳). دستور نظام مند نقشگرا براساس سه فرانقش سازمان دهی می‌شود: فرانقش اندیشگانی یا انگاره ساختی[۱٦]فرانقش بینافردی[۱۷]و فرانقش متنی.[۱۸] فرانقش اندیشگانی، بیان دوباره تجربه مادی‌ای است که در ارتباط با جهان خارج ایجاد شده و سپس به ذهن انتقال یافته است. فرانقش بینافردی حاصل تعامل و برقراری ارتباط انسان با همنوعانش است. «بازنمایی تعامل مشارکان در هر ارتباط زبانی، ذیل فرا نقش بینا فردی بررسی می‌شود. همچنین برقراری و تثبیت روابط اجتماعی نیز به این فرانقش مربوط می‌شود» (هالیدی و متیسن،۲۰۰٤:۲۹). فرانقش متنی نیز دو فرایند یاد شده را به هم مرتبط می‌کند و خود حاصل ارتباط فرانقش اندیشگانی با فرانقش بینافردی است. «این فرانقش بین آنچه گفته یا نوشته می‌شود و جهان واقعی از یک سو و ساختهای دیگر زبانی از سوی دیگر ارتباط برقرار می‌کند» (بلور و بلور،۱۹۹۷:۷).

۱-٤ فرا نقش اندیشگانی

همان‌گونه که پیشتر بیان شد، این فرانقش، رویکردی برای بازسازی تجربه انسانی و باز آفرینی واقعیتهاست. «فرانقش اندیشگانی بیانگر دریافتهای ما از جهان خارج و عالم

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

درون است. در چنین فرایندی اعتقادات، احساسات و تأثرات خود را بیان می‌کنیم» (هایدی،۲۰۰۲:۳۱۲)، به بیان گویاتر «بازنمایی عملی یا چیزی (فکر،احساس،و...) است که فعالیتی براساس آن انجام می‌شود»(هالیدی و حسن،۱۳۹۳ :٦٥و٦٦). از آنجا که فرانقش اندیشگانی، حاصل ترکیب فرایند(گروه فعلی) مشارکان فرایند(گروه اسمی و وصفی) و رویداد (گروه قیدی) است، ظرفیت بازنمایی واقعیتهای تجربی گذشته از طریق سازه‌های دستوری را داراست. این ظرفیت بالقوه توسط سازکار یا سامانه بیان فرانقش اندیشگانی در زبان، که «نظام گذرایی»[19] نامیده می‌شود، عملی می‌گردد. مقصود از گذرایی با آنچه در دستورهای سنتی آورده شده است (فعل متعدی در برابر فعل لازم) یکی نیست؛ بلکه نظام گذرایی«به شیوه بازنمایی انواع فرایندها و معانی در جمله اطلاق می‌شود»(سیمپسون، ۲۰۰٤:۱۱). هر یک از عناصر تشکیل دهنده نظام گذرایی اعم از کنش، رخداد، احساس و... فرایند نامیده می‌شود.

۲-٤ فرایندها

«فرایند رخداد، کنش، احساس، گفتار یا بود و نبود در قالب گروه‌های فعلی تحقق می‌یابد» (همان:۲۲). هر فرایند – جدای از نوع آن– شامل سه عنصر بنیادین است که توسط نظام گذرایی از میان گزینه‌های زبان به فراخور معنی مورد نظر انتخاب می‌شود. «سه عنصر اصلی که در مسیر ساخت فرایند حضور دارد از این قرار است:

۱. خود فرایند که در یک گروه فعلی تجلی می‌یابد.

۲. شرکت کنندگان در فرایند که در قالب گروههای اسمی و گروههای صفتی نمود پیدا می‌کنند.

۳. زمینه وقوع رخدادها: به موقعیتهایی گفته می‌شود که با فرایند همراه می‌شود و در قالب گروههای حرف اضافه‌ای، گروههای قیدی و بندهای قیدی پیرو تحقق می‌یابد، آنها را می‌توان با استفاده از تمایزهای قیدی تقریبا سنتی، (قیود زمان، مکان، کیفیت، علت و...) طبقه‌بندی کرد» (تولان، ۱۳۸٦ :۱۹٦و۱۹۷).

از آنجا که فرایندها، مشارکان سازندهٔ آنها و موقعیتهای شکل‌گیری آنها به ترتیب در گروه‌های فعلی، اسمی و قیدی زبان اثر، کدگذاری می‌شود، ارائه تحلیل جامع از چیستی، چگونگی و چرایی اثر، مرهون کاوش در هر سه عنصر تشکیل دهنده فرایندهاست. بر مبنای نظریه نقشگرای هالیدی فرایندها به دو دسته اصلی و فرعی

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

تقسیم می‌شود: «فرایندهای مادی، ذهنی و رابطه‌ای، فرایندهای اصلی، و فرایندهای رفتاری، کلامی و وجودی فرایندهای فرعی است و هر کدام بین دو فرایند اصلی قرار می‌گیرد» (هالیدی، ۱۳۸:۱۹۵۸). در ادامه به اختصار انواع فرایندهای اصلی و فرعی نقش اندیشگانی معرفی می‌شود.

فرایند مادی[۲۰] : «هر گونه رفتار فیزیکی که به انجام دادن کاری یا رخداد واقعه‌ای دلالت کند، فرایند مادی شمرده می‌شود. افعالی چون رفتن، ساختن، آمدن از این فرایند است» (هالیدی و متیسن، ۱۷۹:۲۰۰٤). در فرایند مادی، تعداد مشارکان فرایند بر مبنای اینکه فعل لازم باشد یا متعدی، متغیر خواهد بود.«اگر فعل لازم باشد تنها با یک مشارک، یعنی کنشگر، رو به رو هستیم، مثل دویدن و اگر فعل متعدی باشد عنصری دیگری به نام کنش پذیر نیز وارد فرایند می‌شود؛ مانند آزمایش کردن.» (اگینز، ۲۰۰۷: ۲۱۵و۲۱٦).

فرایند ذهنی[۲۱]: فرایندی است که درآن عملی فیزیکی رخ نمی‌دهد؛ بلکه در طی آن واکنشی انفعالی در ذهن به وجود می‌آید. فرایندهای ذهنی بر ادراک و احساس دلالت می‌کند و لزوما دارای دو مشارک است. «شرکت کننده‌ای که فکر و یا ادراک می‌کند، مدرِک[۲۲]نامیده می‌شود و آنچه درک، احساس یا ادراک می‌شود، پدیده[۲۳] نامیده می‌شود» (همان: ۲۲٦). افعالی چون فهمیدن، دوست داشتن، اعتقاد داشتن از جمله فرایندهای ذهنی است.

فرایند رابطه‌ای:[۲٤] « این فرایند بر هستی و رابطه پدیده‌ها از طریق فعل «است» و «بود» دلالت می‌کند» (همان :۲۳۹)؛ به عبارت دقیقتر «فرایندهای رابطه‌ای، فرایندهای مربوط به توصیف، یا شناسایی، و متضمن وجود فعلهای تأکیدی یا افعالی است که روابط موقعیتی یا ملکی دارد» (تولان،۲۰۱:۱۳۸٦)؛ با این وصف، فرایند رابطه‌ای به سه نوع تأکیدی، موقعیتی و ملکی تقسیم می‌شود که هر کدام دو نوع اسنادی و هویتی دارد. در نوع تأکیدی با دو اصطلاح «حامل» و «محمول» روبه‌رو هستیم. عنصر با خصوصیت ویژه را حامل و صفت منتسب به حامل را محمول می‌نامند. اگر در نوع تأکیدی، صفتی به شرکت کننده (موصوف) ویژگی را نسبت دهد و دو شرکت کننده از هم جدا نباشند با فرایند تأکیدی- وصفی(اسنادی) روبه‌رو هستیم؛ مانند زندگانی زیباست. در این نوع، محمول با افعالی چون بودن، شدن، داشتن، شبیه بودن به حامل نسبت داده می‌شود.

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

ساختار دیگر تأکیدی، فرایند شناسایی (هویتی) نام دارد. در فرایند رابطه‌ای از نوع هویتی عنصری، عنصر دیگر را می‌شناساند. شرکت کننده‌ها از هم مستقل هستند و یکی دیگری را توضیح می‌دهد. عنصر هویت بخش «شناسان» و عنصر هویت‌پذیر «شناخته» نامیده می‌شود؛ مانند زندگانی سیبی است؛ گاز باید زد با پوست. زندگانی، شناخته است و سیب، شناسان. نوع دیگر از افعال رابطه‌ای، فرایندهای رابطه‌ای- موقعیتی است. نوع اسنادی آنها شبیه به فرایند تأکیدی است با این تفاوت، که فرایند موقعیتی به یکی از انواع قیود(زمان، مکان،علت و...) مقید است؛ مانند آسمان دریا هنگام غروب دیدنیتر است. در نوع هویتی یک شرکت کننده هویت بخش و دیگری هویت‌پذیر است و عنصر موقعیتی ارتباط بین دو شرکت کننده را نشان می‌دهد؛ مانند ایران قرن سوم و چهارم هجری، درخت بارور تمدن ایرانی- اسلامی بود. در فرایند ملکی، رابطه طرفین بر مالکیت مبتنی است و عنصری مالک و عنصری مملوک قلمداد می‌شود. در نوع ملکی-اسنادی، مملوک جزئی از مالکیت مالک است؛ مانند کتاب مال زهرا است. در نوع هویتی، مملوک با متعلق بودن به مالک شناخته می‌شود؛ مانند شاهنامه، شاهکار حکیم ابوالقاسم فردوسی است.

فرایند رفتاری:[۲۵]«این فرایند در برگیرنده رفتارهای روانشناختی- فیزیکی است؛ مانند خوابیدن، سرفه کردن، لبخند زدن و... . فرآیند رفتاری، یک مشارک به نام رفتارگر دارد» (اگینز،۲۰۰۷:۲۳۳). بر مبنای نظریه هالیدی، فرایند رفتاری بینابین فرایندهای مادی و ذهنی قرار دارد؛ به عنوان مثال در برابر فرایند ذهنی دیدن، فرایند رفتاری نگاه کردن وجود دارد که بخشی از آن با کنش فیزیکی همراه است و بخشی دیگر با ادراک ذهنی در ارتباط است.

فرایند کلامی:[۲۶]«هر نوع کنشی است که از نوع گفتن باشد. افعالی چون گفتن، توضیح دادن، پرسیدن و دستور دادن، فرایند کلامی دارد(هالیدی ومتیسن،۲۰۰٤:۲٤۸). فرایند کلامی سه مشارک دارد: «آن که چیزی می‌گوید «گوینده»؛ آن که مورد خطاب واقع می‌شود «مخاطب» و پیامی که گفته می‌شود «گفته» (اگینز،۲۰۰۷:۲۳۹). این فرایند بین فرآیند ذهنی و رابطه‌ای جای دارد.

فرایند وجودی:[۲۷] «به فرایندی اطلاق می‌شود که درباره بودن یا نبودن چیزی یا کسی و یا پدیده‌ای سخن می‌گوید. مشارک این فرایند را، که از وجود او خبری داده

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

می‌شود، «موجود» می‌نامند» (هالیدی و متیسن،۲۰۰٤:۲۵٦). افعالی چون بودن، هستن، وجود داشتن، فرایند وجودی است. این فرایند بین فرایندهای مادی و رابطه‌ای قرار دارد.

همان‌گونه که قبلا هم اشاره شد، سعی این است با استفاده از ظرفیتهای زبانشناسی نقشگرا در چهارچوب فرایندهای فعلی نقش اندیشگانی، ضمن ارائه یک روش تحلیل محور در مطالعات تطبیقی، که اصول و دستاوردهای آن در هیچ یک از نظریات پیشین چون بین متنیت (ژولیا کریستوا) و ترا متنیت (ژار ژنت) و نیز پژوهشهای تطبیقی براساس سبک‌شناسی سنتی و... مطرح نشده است، تأثیرپذیری ابتهاج از غزلیات شهریار نشان داده شود.

۵. بحث و بررسی

براساس اصول زبانشناسی نقشگرا و نیز بر پایه داده‌های اقتباسات شاعران و نویسندگان از دیگر آثار ادبی، می‌توان قائل به سه نوع تأثیرپذیری مبتنی بر تکرار، تأثیرپذیری درون فرایندی، و تأثیرپذیری برون فرایندی بود که هر یک انواع و اقسام و زمینه‌ها و چراییهای خاص دارد که نیازمند توضیح جداگانه است.

۵-۱ تأثیرپذیری مبتنی بر تکرار (تأثیرپذیری نزدیک)

تکرار تمامی عناصر سازنده هر فرایند فعلی اعم از فرایند فعلی، مشارک یا مشارکان فرایند فعلی و موقعیتهای شکل دهنده به فرایند فعلی(در صورت وجود) است، به عنوان مثال ابتهاج در بیت ذیل فرایند وجودی «است»، مشارک فرایند یا موجود فرایند وجودی «هزار نکته باریکتر ز مو» و موقعیتی فرایندی «اینجا» را عینا از بیت حافظ تکرار کرده است:

نگاه من زمیانت فرود نمی‌آید　　هزار نکته باریکتر ز مو اینجاست
(ابتهاج، ۱۳۷۸: ۲۱٦)

الهامات خلاقانه ابتهاج از غزل شهریار غالبا مانع تکرار عینی همه عناصر سازنده فرایندها می‌شود و لذا تعداد تاثیرپذیریهای مبتنی بر تکرار محض اندک است.

تکرار فرایند رفتاری

این‌سان که دارمت چو لئیمان نهان ز خلق　　ترسم بمیرم و به رقیبان گذارمت
(شهریار، ۱۳۵٦: ۲۳۷)

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

ای گل در آرزویت جان و جوانیم رفت ترسم بمیرم و باز باشم در آرزویت
(ابتهاج، ۱۳۷۸: ٤۲)

ابتهاج، فرایند رفتاری «ترسم بمیرم» را با مشارک یا رفتارگر آن (من محذوف) عینا از سروده شهریار تکرار کرده است.[۲۸] هم چنین ساختار چینش فرایندها در بیت سایه برگرفته از چیدمان فرایندی بیت شهریار است: فرایند رفتاری یکسان + واو ربط + جمله کامل.

تکرار فرایند مادی

رفتم و بیشم نبود روی اقامت وعده دیدار گو بمان به قیامت
(شهریار، ۱۳٥٦: ۲۳۰)

رفتم و زحمت بیگانگی از کوی تو بردم آشنای تو دلم بود و به دست تو سپردم
(ابتهاج، ۱۳۷۸: ۲۷)

در این نمونه نیز ابتهاج، فرایند مادی «رفتن» و مشارک آن (من محذوف) را عینا از بیت شهریار تکرار نموده و نیز ساختار چینش فرایندهای سروده‌اش را هم از گفته شهریار برگرفته است: فعل مادی یکسان + و ربط + جمله کامل.

۲-۵ تأثیرپذیری درون فرایندی(یا تأثیرپذیری مبتنی بر تکرار و تغییر درون فرایندی، تأثیرپذیری متوسط)

اثرپذیری است که در آن فرایند یا فعل به عنوان مهمترین عنصر ساختار جمله، عینا تکرار، و یا در زیر مجموعه خودش جا به جا می‌شود (به عنوان مثال اگر فرایند رابطه‌ای «شد» عینا تکرار نشود به ساختی چون «بود یا است یا گردید» تبدیل می‌شود؛ بنابراین ساختار کلی فرایند حفظ می‌شود.)؛ اما همه یا بخشی از دیگر عناصر سازنده فرایند (مشارک و موقعیت سازنده فرایند) دستخوش تغییر و تحول می‌شود. البته عنصر یا عناصر تکرار شده در جایگاه نحوی و ساختار فرایندی یکسان با عنصر یا عناصر مورد اقتباس به کار می‌رود؛ به عبارت دقیقتر مشارکان و موقعیتهای فرایندی اقتباس شده عیناً در جایگاه نحوی یکسان با مشارکان و موقعیتهای فرایند مورد اقتباس به کارگرفته می‌شود نه اینکه در جایگاه نحوی متفاوتی به کار بسته شود؛ به عنوان مثال تأثیرپذیری ابتهاج در بیت ذیل از نوع درون فرایندی است:

تا سرانجام دل خون شده چون خواهد بود سرنوشتی ز خط جام بخوان ای ساقی
(ابتهاج، ۱۳۷۸: ۱۸۷)

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

پیر میخانه همی‌خواند معمایی دوش از خط جام که فرجام چه خواهدبودن
(حافظ، ۱۳۸۸: ۵۳۳)

ابتهاج فرایند گفتاری «خواندن» را به همراه شنونده آن (من یا ما محذوف) عیناً از سروده حافظ تکرار کرده؛ اما دیگر عناصر سازنده فرایند را دگرگون ساخته است. گوینده فرایند گفتاری را از «پیر میخانه» به «ساقی» و گفته آن را از «معمایی» به «سرنوشتی» تغییر داده است. از سوی دیگر «ز خط جام» را به عنوان بخشی از موقعیت سازنده فرایند عیناً تکرار کرده، اما «دوش» بخش دیگری از ساختار موقعیتی را حذف کرده است. تمامی این دگرگونیها بدون تغییر در پیکره اصلی سازنده فرایند گفتاری، که فعل گفتاری + مشارکان (گوینده، شنونده، گفته) + موقعیت فرایندی است به وجود آمده است؛ به عبارت دیگر سایه ساختار فرایندی تازه‌ای نساخته بلکه بخشی از عناصر سازنده فرایند مقتبس را تکرار، و قسمتی دیگر را تغییر داده است. بیشترین میزان تأثیرپذیری ابتهاج از بوطیقای غزل شهریار از این نوع است که همراه با دگرگونی و تغییردادن مضمونها و صورت فرایندهای شعر اوست. این نوع از اثرپذیری خود انواعی دارد که به آن اشاره می‌شود.

تکرار فرایند، تکرار مشارک، تغییر موقعیت (تکرار ساختار)

سوز دلم حکایت ساز تو می‌کند لب بر لبم بنه که برآرم چو نای وای
(شهریار، ۱۳۵٦: ۱٤۹)

من نای خوشنوایم و خاموشم ای دریغ لب بر لبم بنه که نواهاست در دلم
(ابتهاج، ۱۳۷۸: ۱۷)

در بیت ابتهاج، فرایند مادی «نهادن» با کنشگر آن مخاطب یا معشوق، و کنش پذیران آن، «لب» در جایگاه مفعولی و متممی، عینا تکرار شده، اما موقعیت فرایندی بیت سایه، جمله پیرو، «که نواهاست در دلم» در نقش قید علت، جایگزین موقعیت فعلی بیت شهریار، جمله پیرو «که برآرم چو نای وای» در جایگاه قید علت شده است. تمام عناصر سازنده این اثرپذیری به صورت درون فرایندی و با حفظ ساختار فرایندِ مورد اقتباس انجام شده است؛ حتی ساختار چینش عناصر سازنده فرایند شامل جملهٔ پایه (فاعل محذوف+ مفعول بی‌واسطه+ مفعول با واسطه + فعل) + حرف ربط + جمله پیرو در جایگاه قیدی، هم برگرفته از بیت شهریار است:

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

سری به سینه فروبرده‌ام به داغ جگر　　بدان امید که آلاله بردمم از خاک
(شهریار، ۱۳۵٦: ۱۹۷)

سری به سینه فروبرده‌ام مگر روزی　　چو گنج گمشده زین کنج غم برآرندم
(ابتهاج، ۱۳۵٦: ۱۹۷)

در سروده سایه، «سر به سینه فرو بردن» فرایند رفتاری است که به همراه رفتارگر آن (من محذوف) عینا تکرار شده، اما موقعیت توصیف کننده یا قیدهای آن با حذف (به داغ جگر، متمم قیدی) و جا به جایی (جمله‌واره قیدیِ مگر روزی چو گنج گمشده زین کنج غم برآرندم به جای جمله‌واره قیدیِ بدان امید که آلاله بردمم از خاک) دستخوش تغییر و دگرگونی شده است.

تکرار فرایند، تغییر مشارک، تغییر موقعیت

دارم هوای صحبت یاران رفته را　　یاری کن ای اجل که به یاران رسانیم
(شهریار، ۱۳۵٦: ۱۸۵)

یاری کن ای نفس که در این گوشه قفس　　بانگی برآورم ز دل خسته یک نفس
(ابتهاج، ۱۳۷۸: ۷۳)

در این نمونه فرایند مادی «یاری کردن» عینا تکرار شده، اما کنشگر آن از «اجل» به «نفس» تغییر پیدا کرده، یک موقعیت فرایندی جدید (در این گوشه قفس) به ساختار آن افزوده شده؛ هم چنین جمله پیرو «بانگی برآورم ز دل خسته یک نفس» در جایگاه موقعیتی (قید مقصود) جایگزین جمله پیرو «که به یاران رسانیم» در همین جایگاه نحوی شده است. این اثرپذیری ابتهاج در رویارویی با این بیت شهریار نیز از نوع درون فرایندی است؛ چرا که ساختار سازنده فرایند به دلیل تکرار فعل حفظ شده و نیز عناصر تکرار شده و تغییر یافته در ساختار نحوی یکسان با عناصر سازنده فرایندِ مورد اقتباس به کار گرفته شده است.

پای من در سر کوی تو به گل رفت فرو　　گر دلت سنگ نباشد گل گیرا داری
(شهریار، ۱۳۵٦: ۱۳۸)

گل به لبخند و مرا گریه گرفته‌ست گلو　　چون دلم تنگ نباشد که پر بازم نیست
(ابتهاج، ۱۳۸۵: ٦۵)

برداشتهای ابتهاج در این نمونه نیز از نوع درون فرایندی است. وی فرایند رابطه‌ای «نباشد» را عینا تکرار نموده اما عناصر سازنده آن را دگرگون کرده است. مسندالیه

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

فرایند رابطه‌ای را از «دلت» به «دلم» و مسند آن را از «سنگ» به «تنگ» تغییر داده است. همچنین موقعیت سازنده فرایند را از قید شرط «گر» به قید پرسش «چون» دگرگون ساخته است.

تکرار فرایند، تغییر مشارک، تکرار و تغییر موقعیت (تکرار ساختار)

کاروان آمد و از یوسف من نیست خبر این چه راهی است که بیرون شدن از چاهش نیست
(شهریار، ۱۳۵٦: ۲٦)

این چه تیغ است که در هر رگ من زخمی از اوست
گر بگویم که تو در خون منی بهتان نیست
(ابتهاج، ۱۳۸۵: ۲۱۸)

فرایند اسنادی «است»، عینا تکرار شده اما عناصر سازنده آن دستخوش دگرگونی شده است. «تیغ» در جایگاه مسند الیهی جایگزین «راهی» در همین نقش دستوری شده، و مسند به پیروی از سروده شهریار حذف شده است. به لحاظ کاربست موقعیت فرایندی هم، ابتهاج بخشی از موقعیت سازنده فرایند -«این چه»، قید مقدار- را عیناً تکرار کرده اما بخش دیگر آن را، که جمله پیرو «که در هر رگ من زخمی از اوست»، جایگزین جمله پیرو «که بیرون شدن از چاهش نیست» کرده است. در این اثرپذیری درون فرایندی نیز ابتهاج ساختار کاربست سازه‌های زبانی سروده شهریار را حفظ کرده است: قید مقدار + مسند الیه + مسند محذوف + فعل اسنادی + حرف ربط + جمله پیرو.

جا به جایی فرایند، تکرار و تغییر مشارکان، تکرار و تغییر موقعیت (تکرار ساختار)

باری خیال خود به پرستاریم گذار ای ناطبیب کز سر بیمار می‌روی
(شهریار، ۱۳۵٦: ۱۱۵)

باری امید خویش به دلداریم فرست دانی که آرزوی تو تنهاست در دلم
(ابتهاج، ۱۳۷۸: ۱۸)

در سروده سایه فرایند مادی «فرست» جایگزین فرایند مادی «گذار» شده است. کنشگر هر دو فرایند فعلی مخاطب (تو یا معشوق محذوف به قرینه معنوی) بوده اما کنش‌پذیر فرایند از «خیال» به «امید» تغییر یافته است و با همین رویکرد بخشی فرایند

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

موقعیتی بیت شهریار، قید اختصار باری، عیناً تکرار شده اما بخش دیگری از موقعیت فرایندی آن، که متمم قیدی «به پرستاریم» است با حفظ جایگاه نحوی به «به دلداریم» دگرگون شده است. ساختار یا چیدمان فرایند مادی هم برگرفته از گفته شهریار است: قید اختصار + مفعول بی واسطه+ متمم قیدی در مفهوم قصد + فعل مادی.

جا به جایی فرایند، تکرار و تغییر مشارکان ، تکرار و تغییر موقعیت (تکرار ساختار)

ز جویبار محبت چشیدم آب حیات که چون همیشه بهار ایمن از خزان مانم
(شهریار، ۱۳۵٦: ۲٤۹)

بهار عمر مرا گر خزان رسید تو خوش‌باش که چون همیشه بهار ایمن از گزند خزانی
(ابتهاج، ۱۳۷۸: ٤۱)

ابتهاج، «یای اسنادی در معنی فعل اسنادیِ هستی» را جایگزین فرایند اسنادی «مانم» در شعر شهریار کرده است. مسندالیه فرایند رابطه‌ای نیز از «من محذوف» به «توی محذوف» تغییر یافته اما مسند «همیشه بهار» به همراه قید مشابهت «چون» عیناً و صفت مسند «ایمن از خزان» با اندکی تغییر تکرار شده است. جدای از این، ساختار چینشِ فرایندها نیز به طور کامل حفظ شده است: مسندالیه محذوف + قید مشابهت + مسند + گروه وصفی + فعل اسنادی.

جا به جایی فرایند، تکرار مشارک، تغییر موقعیت

نوشتم این غزل نغز با سواد دو دیده که بلکه رام غزل گردی ای غزال رمیده
(شهریار، ۱۳۵٦: ۱۲۲)

ترانه غزل دلکشم مگر نشنفتی که رام من نشدی آخر ای غزال رمیده
(ابتهاج، ۱۳۷۸: ۳۱)

در این مورد نیز ابتهاج فرایند رابطه‌ای «گردیدن» را به «شدن» جا به جا کرده اما مسندالیه این فرایند، تو یا مخاطب محذوف نیز وابسته آن، ای غزال رمیده است، که در جایگاه بدلی یا وصفی قرار دارد، عیناً و مسند آن، رام من را با تغییری اندک تکرار کرده است. به لحاظ کاربرد موقعیت فرایندی هم قید ترتیب «آخر» را جایگزین قید تردید «بلکه» کرده است.

جا به جایی فرایند، تغییر مشارک، تغییر موقعیت

چه جوی خون که براند ز دیده دلشدگان را چو ماه نو سفر من سمند ناز براند
(شهریار؛ ۱۳۵٦: ۲٦۷)

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

تو را چه غم که سری پایمال عشق تو گردد که بر عزای عزیزان سمند شوق برانی
(ابتهاج، ۱۳۸۵: ۱۶)

تأثیرپذیری ابتهاج از بوطیقای شهریار در این نمونه هم از نوع درون فرایندی است. وی فرایند رفتاری سمند ناز راندن (کنایه از ناز کردن) را جایگزین فرایند رفتاری سمند شوق راندن (کنایه از شوق کردن) کرده است؛ بنابراین عنصر اصلی شکل‌دهنده به ساختار فرایندی را حفظ کرده، اما دیگر عناصر دخیل در ساخته شدن آن اعم از رفتارگر فرایند (تو به جای چو ماه نو سفر من) و موقعیت سازنده آن (که بر عزای عزیزان، قید علت به جای چو، قید زمان) را دگرگون کرده است.

گفتنی است گاهی فرم و محتوای یک بیت به صورت کامل در قالب دو برداشت درون فرایندی متفاوت مورد اقتباس قرار می‌گیرد.

گو جام باده جوش محبت زند چرا ترکانه یاد خون سیاووش می‌کنی
(شهریار، ۱۳۵۶: ۹۷)

می جوش می‌زند به دل خم بیا ببین یادی اگر ز خون سیاووش می‌کنی
(ابتهاج، ۱۳۷۸: ۸۱)

سایه در مصرع نخست فرایند مادی «جوش زدن» را با تغییری اندک از گفته شهریار برگرفته، اما کنشگر این فرایند را از «جام باده» به «می» دگرگون کرده و نیز برای آن بافت موقعیتی تازه ای «به دل خم» را متصور شده است. (تکرار فرایند، تغییر مشارک، ساخت موقعیت جدید). در مصرع دوم نیز فرایند ذهنی «یاد کردن» را با مدرک « تو، مخاطب» و پدیده «خون سیاووش» عیناً تکرار، و موقعیت فرایندی «ترکانه» را حذف کرده است (تکرار فرایند، تکرار مشارک، حذف موقعیت).

گل چو با زاغ و زغن عهد نهان می‌بندد دگر ای مرغ چمن لب به سخن وا نکنی
(شهریار، ۱۳۵۶: ۲۵۳)

بلبلم لیک چو گل عهد ببندد با زاغ من دگر با چه دلی لب به سخن باز کنم
(ابتهاج، ۱۳۵۶: ٤٧)

برداشت سایه در این نمونه نیز بدون تغییر از یک ساخت فرایندی به ساخت دیگر، و از نوع درون فرایندی است. در مصرع نخست سایه، فرایند مادی «عهد بستن» و کنشگر آن «گل» عینا از بیت شهریار تکرار شده، اما کنش‌پذیر این فرایند از «با زاغ و

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

زغن» به «با زاغ» خلاصه شده است. «چو» نیز به عنوان بخشی از موقعیت فرایند مادی (قید حالت) تکرار گردیده اما قسمت دیگر موقعیت سازنده فرایند قید کیفیت «نهان» است که به طور کامل حذف شده است. (تکرار فرایند، تکرار و تغییر مشارک، تکرار و تغییر موقعیت)

در مصرع دوم نیز فرایند گفتاری «لب به سخن گشودن» با تغییری اندک تکرار شده است. گوینده فرایند، اول شخص حاضر نیز گفته یا مضمون آن، (فراهم نبودن موقعیت سخن گفتن) هم برگرفته از سروده شهریار است، اما شنونده فرایند از «مرغ چمن» به شنونده عام یا مخاطب دگرگون شده است. «دگر» به عنوان موقعیت فرایند (قید ترتیب) نیز عیناً تکرار شده است. (تکرار فرایند، تکرار و تغییر مشارک، تکرار موقعیت).

۳-۵ تأثیرپذیری برون فرایندی(یا تأثیرپذیری مبتنی بر تکرار و تغییر برون فرایندی، تأثیرپذیری دور)

تأثیرپذیری است که طی آن همه یا بخشی از مشارکان یا موقعیتهای سازنده هر فرایند (فعل) در ساخت فرایندی متفاوت به کارگرفته می‌شود. بنابراین ساختار فرایند مورد اقتباس حفظ نمی‌شود، بلکه عناصر سازنده آن در ساخت فرایندی دیگر به کار برده می‌شود؛ به عنوان مثال تاثیرپذیریهای ابتهاج از بیت حافظ در نمونه زیر از نوع برون فرایندی است:

مزرع سبز فلک دیدم و داس مه نو　　یادم از کشته خویش آمد و هنگام درو
(حافظ، ۱۳۸۸: ۵۵۳)

تشنه خون زمین است فلک، وین مه نو　　کهنه داسی است که بس کشته درود ای ساقی
(ابتهاج، ۱۳۷۸، ۱٤۱)

فلک، وین مه نو و داس، بخشی از عناصر تکرار شده در سروده سایه است که در ساختار فرایند رابطه‌ای به کار رفته است و نقش مسندالیهی را بر عهده دارد در حالی که تمامی این سازه‌ها در بیت حافظ در ساخت فرایند ذهنی دیدن قرار دارد و پدیده یا مدرَک آن به شمار می‌رود. کشته نیز دیگر عنصر برگرفته از بیت حافظ است که در ساخت فرایند مادی به کار گرفته شده است و نقش مفعول یا کنش‌پذیر آن فرایند را بر عهده دارد. این واژه نیز در گفته حافظ پدیده فرایند ذهنی یاد آمدن است. چنانکه ملاحظه می‌شود، ابتهاج عناصری از شعر حافظ را به وام گرفته و در ساختار فرایندی

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

متفاوت به کار بسته است؛ به عبارت دیگر سایه شعر حافظ را مورد بازخوانی قرار داده، برداشتی دیگر از عناصر سازنده آن به دست داده و ساختار فرایندی جدیدی خلق کرده است. این نوع از اثرپذیری، که می‌توان آن را پویاترین یا خلاقانه‌ترین نوع هم به شمار آورد، اثرپذیری برون فرایندی یا بین فرایندی نامیده می‌شود. برداشتهای این چنینی ابتهاج از شعر شهریار نیز انواعی دارد که به اختصار به آنها اشاره می‌شود.

ساخت فرایند رفتاری از فرایند وجودی[۲۹]

جز سایه دیوار غمم نیست پناهی　　یارب دگر این سایه مباد از سر من کم
(شهریار، ۱۳۵٦: ۳۰۵)

چون سایه در پناه دیوار غم بیاسای　　شادی نمی‌گشاید ای دل دری به رویت
(ابتهاج، ۱۳۷۸: ٤٤)

عناصر تکرار شونده در بیت ابتهاج «سایه، دیوار غم، پناه» در ساختار فرایند رفتاری «آسودن» و در جایگاه موقعیت فرایندی (قید مشابهت و متمم قیدی در معنی قید مکان) به کار گرفته شده است. در صورتی که این عناصر در بیت شهریار در ساختار فرایند وجودی «نیست» و در جایگاه موجود فرایند وجودی قرار دارد. بنابراین کاربست این عناصر در سروده سایه هم با تحول از فرایندی به فرایند دیگر و هم با تغییر از نقش دستوری همراه بوده و در نتیجه، وی با الهام از عناصر سازنده فرایندها در گفته شهریار، ساختار فرایندی دیگری خلق کرده است؛ لذا برداشت وی از نوع اقتباسات برون فرایندی است.

ساخت فرایند مادی از فرایند رابطه‌ای

دل به کنج قفس از حسرت پروازم سوخت　　گو هم آواز چمن کم دهد آواز به من
(شهریار، ۱۳۵٦: ۲۱۰)

در کنج قفس می‌کشدم حسرت پرواز　　با بال و پر سوخته پرواز چه سازم
(ابتهاج، ۱۳۷۸: ۱۹)

در این مورد نیز اقتباسات سایه از بیت شهریار از نوع برون فرایندی است؛ چرا که ترکیب «حسرت پرواز» در بیت شهریار در نقش موقعیت فرایندی (متمم قیدی در معنی قید علت) برای فرایند ذهنی « دل سوختن» به کار رفته، اما سایه آن را در نقش کنشگر

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

فرایند مادی «کشتن» به کار گرفته است. نیز با همین رویکرد ساخت موقعیتی «کنج قفس» (متمم قیدی در معنی قید مکان)را، که در بیت شهریار در جایگاه موقعیت سازنده فرایند ذهنی «سوختن» قرار داشته در جایگاه موقعیت سازنده فرایند مادی «کشتن» به کار برده است.

ساخت فرایند مادی از فرایند وجودی

دیگر شکسته بود دل و در میان ما　　صحبت بجز حکایت سنگ و سبو نبود
(شهریار، ۱۳۵٦: ۱۲۸)

درمان درد عشق صبوری بود ولی　　با من چرا حکایت سنگ و سبو کنی
(ابتهاج، ۱۳۷۸: ۵۰)

«حکایت سنگ و سبو»، عنصر تکرار شونده در بیت سایه، پاره‌ای از فرایند مادی مرکبِ «حکایت سنگ و سبو کردن» (کنایه از بی‌قرار کردن)است، حال اینکه این تعبیر در شعرِ شهریار، موجود فرایند وجودی «نبودن» است. بنابراین برداشت ابتهاج از گفته شهریار با دگرگونی برون فرایندی همراه است.

ساخت فرایند ذهنی از فرایند رفتاری

مرغ دل در قفس سینه من می‌نالد　　بلبل ساز تو را دیده هم آواز امشب
(شهریار، ۱۳۵٦: ۱۷۷)

چنان به داغ غمت خو گرفت مرغ دلم　　که یاد باغ بهشتش در این قفس نرود
(ابتهاج، ۱۳۷۸: ۵۵)

«مرغ دل»، عنصر تکرار شونده در مصرع نخست ابتهاج، نقش مدرک فرایند ذهنی «خوکردن» را دارد (پدیده یا مدرَک آن داغ غمت است) در حالی که این ترکیب در سروده شهریار رفتارگر فرایند رفتاری «نالیدن» است. در مصرع دوم نیز «در این قفس» ساختار برگرفته از بیت شهریار است که در ساخت فرایند ذهنی «یادکردن» به کار رفته و در جایگاه موقعیتی (قید مکان) قرار داده شده است. این ساختار نیز در بیت شهریار جایگاه موقعیتی فرایند رفتاری «نالیدن» را به خود اختصاص داده است.

ساخت فرایند رفتاری از فرایند مادی

خوابم آشفت و چنان بود که با شاهد مهتاب　　به تماشای من از روزنه کلبه درآید
(شهریار، ۱۳۵٦: ۱۳۵)

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

خوشا به پای تو سر سودنم چو شاهد مهتاب ولی تو سایه یرانی ز خود که سرو روانی
(ابتهاج، ۱۳۸۵: ۱٦)

«شاهد مهتاب» ساختار تکرار شده از گفته شهریار در شعر ابتهاج است. این ساخت موقعیتی در سروده شهریار دارای نقش قیدی (قید همراهی) برای فرایند مادی آمدن است؛ اما ابتهاج آن را در جایگاه قیدی (قید شباهت) برای فرایند رفتاری سر به پای کسی سودن (کنایه از تواضع کردن) قرار داده است.

ساخت فرایند رابطه‌ای از فرایند مادی

باز امشب ای ستاره تابان نیامدی باز ای سپیدی شب هجران نیامدی
(شهریار، ۱۳۵٦: ۱۳٤)

باز امشب از خیال تو غوغاست در دلم آشوب عشق آن قد و بالاست در دلم
(ابتهاج، ۱۳۸۵: ۱۷)

سایه ساختار موقعیت ساز «باز امشب» را، که در شعر شهریار بخشی از فرایند مادی «آمدن» است در ساخت موقعیت فرایند رابطه‌ای «است» به کار گرفته است.

٤-٥ تحلیل انواع تأثیرپذیریهای ابتهاج از غزلیات شهریار

براساس آنچه از تعریف و تقسیم بندی انواع اثرپذیریها در چهارچوب فرایندهای نقش اندیشگانی به عمل آمد، می‌توان تأثیرپذیریهای مبتنی بر تکرار را به این دلیل که دور از هر خلاقیت و ابتکار ساختاری عیناً تکرار می‌شود، تأثیرپذیری تقلیدی نام نهاد. تأثیرپذیریهای درون فرایندی را نیز که به دلیل تکرار (یا جا به جایی) فرایند و تغییر مشارکان و موقعیتهای سازنده فرایند، آمیخته‌ای از تکرار و تقلید و ابتکار و خلاقیت است، تأثیرپذیری نیمه خلاقانه یا ترکیبی به شمار آورد. هم چنین تأثیرپذیری برون فرایندی را از آن روی که طی آن فرایند مورد اقتباس به طور کلی دگرگون شده است، مورد بازخوانی قرار می‌گیرد و ساختار فرایندی تازه‌ای به وجود می‌آید، تأثیرپذیری خلاقانه یا تأویلی نامید. بر اساس زبانشناسی نقشگرا، نوع و کمیت کاربرد فرایندهای ششگانه فعلی نمایانگر سبک و نشاندهنده شاکله‌های اندیشگانی خالقان آثار ادبی است. حال اگر در مطالعه تأثیرپذیری متنی از متن دیگر، فرایندهای فعلی عیناً حفظ شود (تأثیرپذیری تقلیدی) یا ساختار کلی شکل دهنده به آنها تکرار، و در زیر مجموعه

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

فرایند مورد اقتباس جا به جا شود؛ می‌توان استنباط کرد که دو متن از نظر اندیشگانی به هم نزدیک است؛ اما اگر فرایند فعلی دگرگون شود و صرفاً برخی از عناصر سازنده آن (مشارک و موقعیت) مورد اقتباس قرار گیرد (تأثیرپذیری تأویلی) می‌توان به این نتیجه رسید که سبک و بافت اندیشگانی متن مورد اقتباس دگرگون شده و ساختار اندیشگانی متفاوتی شکل گرفته است.

توصیف فرایندهای فعلی غزلیات ابتهاج بر اساس چنین رویکردی، داده‌های آماری ذیل را به دست می‌دهد:

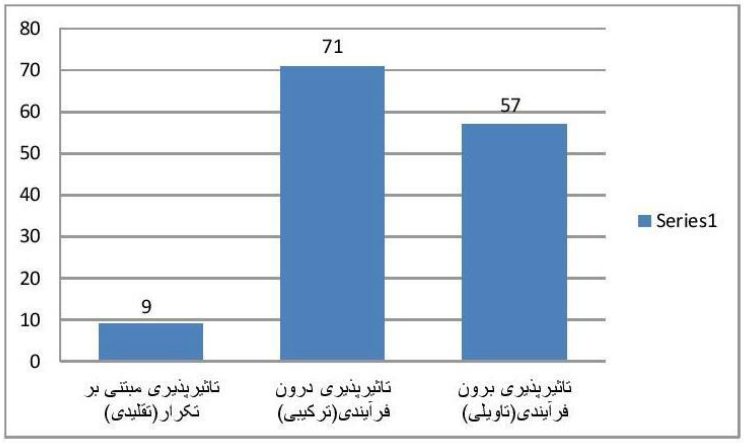

نمودار فراوانی انواع تأثیرپذیریهای ابتهاج از شهریار

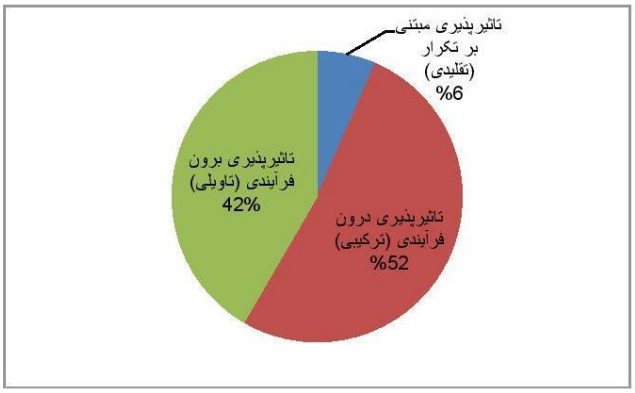

نمودار درصدی انواع تأثیرپذیریهای ابتهاج از شهریار

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

چنانکه ملاحظه می‌شود، سهم تکرار و تقلید در اثرپذیری ابتهاج از شهریار از سهم ترکیب و تأویل بسیار کمتر است؛ به عبارت دیگر سایه در رویارویی با بوطیقای شهریار بیش از اینکه مقلد باشد با رویکردی خلاقانه و هوشمندانه، اشعار شهریار را با اندیشه‌های خود درهم آمیخته و دگرگون ساخته و یا به طور کلی سروده‌های شهریار را مورد بازخوانی قرار داده و اثری تازه به وجود آورده است. نکته دیگر اینکه برداشت سایه از قاموس شعری شهریار با تأثیرپذیری تقلیدی آغاز می‌شود تا حدی که وی حتی در سرایش غزل از وزن و قافیه غزلیات شهریار تقلید می‌کند؛ [۳۰] اما هرچه پیشتر می‌رود و در سرایش غزل، تجربه بیشتری به دست می‌آورد، برداشتهای وی خلاقانه‌تر می‌شود به طوری که در غزلیات دوران پختگی وی از تقلید صرف وجود اثری ندارد و بهره او از غزل شهریار بر برداشتهای هنرمندانه و خلاقانه معطوف است.

۵-۵ تحلیل زمینه های گرایش ابتهاج به غزلیات شهریار

تنوع و فراوانی اقتباسات ابتهاج از ذهن و زبان شهریار اتفاقی نیست؛ بلکه زمینه‌ها و چراییهای خاصی دارد که در ذیل به آنها اشاره می‌شود:

علاقه و دلبستگی عمیق به شهریار و غزلیات او

سایه حتی پیش از دیدار با شهریار در اوایل دوران شاعری خود با غزل وی مأنوس بوده است.[۳۱] خود او در این باره می‌گوید: «از همون روز اول که شهریار رو دیدم، فهمید که من همه غزلهاشو حفظم و اون هم خیلی حیرت کرده بود از این موضوع» (عظیمی و طیه،۱۳۹۲،ج اول:۱۰۱). پس از آشنایی با وی نیز به طور مرتب با او در ارتباط بوده، حتی اشعارش را برای شهریار می‌خوانده و از نظراتش برای حک و اصلاح سروده‌های خود بهره می‌برده است.[۳۲] ارتباط پایدار ابتهاج با شهریار و مؤانست عمیق با سبک شعری او در سرایش غزل، زمینه تأثیرپذیری از بوطیقای غزل او را فرهم آورده است.

مقبولیت غزلیات شهریار

در طول تاریخ ادبیات فارسی، آثار شاعران و نویسندگان موفق همواره مورد توجه و اقبال هنرمندان معاصر یا پس از آنها قرار گرفته است. غزل شهریار در برهه‌ای از ادبیات

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

معاصر به دلیل بهره‌مندی از زبانی ساده و حتی نزدیک به شیوه گفتار، دوری از کاربرد اصطلاحات دشوار و تصاویر دیریاب، استفاده ار تعابیر عامیانه و عاطفه شعری قوی، موفقیتهای زیادی به دست آورده است و مورد توجه طیف گسترده‌ای از مردم جامعه قرار می‌گیرد. خود ابتهاج در این باره می‌گوید:

> شما نمی‌تونین تصور کنین که در اون روزگار شهریار چه شعری داشت؛ بی‌نظیر بود. شما شب تو خیابون می‌رفتین می‌دیدین که کوچه باغی می‌خونن: برو ای ترک که ترک تو ستمگر کردم، نه وصلت دیده بودم کاشکی ای گل نه هجرانت، آمدی جانم به قربانت ولی حالا چرا و... حیرت‌آور بود هیچ نشریه‌ای در نمی‌اومد حتی نشریه سیاسی، چپ و راست فرقی نمی‌کرد که یک غزل از شهریار چاپ نمی‌کرد (همان:١٤٤).

موفقیت، مقبولیت و جایگاه مردمی غزل شهریار، سایه را که در آن دوران بتازگی مشغول طبع آزمایی در قالب غزل بوده است به الگو گرفتن از سبک شعری شهریار تشویق می‌کند.

نقش مخاطب و تأثیر مقطع تاریخی

غزلیات ابتهاج بر مبنای تغییرات محتوایی، تأثیر فراز و فرودهای سیاسی و اجتماعی و نیز الهام و اقتباس از شاعران پیشین و معاصر، قابل تقسیم به سه مقطع تاریخی است: برهه اول از آغاز سرایش نخستین غزل در سال ٢٦ آغاز شده است و به سال ٣٢ پایان می‌یابد. فضای حاکم بر این برهه از شعر سایه عاشقانه صرف است؛ نه اشارات سیاسی و اجتماعی در آن دیده می‌شود و نه رد پایی از گرایش به عرفان در آن مشهود است؛ غزلیاتی چون: «نیاز»، «رحیل»، «ناله‌ای بر هجران» (ابتهاج، ١٣٨٥: ١٣،١٥،٢٤)؛ چنانکه از عنوانشان پیداست، غنایی محض است. برش دوم غزل ابتهاج از سال٣٢ یعنی دوران بعد از کودتای ٢٨مرداد آغاز می‌شود و تا اواخر سال ٥٧ یعنی تا مقطع پیروزی انقلاب اسلامی ادامه پیدا می‌کند. گفتمان حاکم بر غزلیات این دوره در اشعاری چون «درکوچه سار شب»، «بیداد همایون»، «در فتنه رستاخیز»(همان:٧٩،٩٣، ١١٤) تحت تأثیر رخدادهای سیاسی و اجتماعی است. غزل وی از رمانتیسم فردی و عاشقانه دور شده، و شکلی انتقادی و عصیانگرایانه یافته است و بتدریج رنگ و بوی رمانتیسم اجتماعی را به خود می‌گیرد. از سوی دیگر سبک شعری وی از اوایل همین برهه به طور گسترده تحت تأثیر بوطیقای حافظ قرارگرفته است و به تعالی می‌رسد. برهه سوم غزلیات ابتهاج هم،

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

که از سال ۵۸ آغاز شده است و تا زمان سرایش آخرین غزل چاپ شده وی در سال ۷۸ ادامه می‌یابد، آمیخته ای از دو برهه پیشین است با این توضیح که از سال ۵۸ تا ٦٦ وجهۀ سیاسی و اجتماعی در غزلیاتی چون: «شبیخون»، «در قفس» (همان :۱۵۸،۱٤۰) از جنبه‌های تغزلی پررنگتر است؛ اما پس از سال٦٦ جنبه‌های عاشقانه در سروده‌هایی مثل «خواب»، «مرغ دریا» (همان: ۲٤٥،۲٥۳) نمود بیشتری می‌یابد. جدای از این امتزاج، سایه در این مقطع به دلائلی چون گرایش به سبک ویژه غزلیات شمس، پشت سر گذاشتن تحولات گوناگون سیاسی و اجتماعی که اغلب به شکست منتهی، و سبب گرایش به رمانتیسم فردی و اعتزالی می‌شود به سرایش غزلیات عرفانی مانند «غریبانه»، «با سینه سردان»و «گهواره خالی» (همان:۲۰۸،۲٤۳،۲٥۷) روی می‌آورد.[۳۳]

ابتهاج در برهه نخست شاعریش از غزل شهریار تأثیر پذیرفته است. در این مقطع هیچ رویداد سیاسی و اجتماعی حاد که به تقابل بین حاکمیت و مردم منجر شود به وقوع نمی‌پیوندد. از این روی مخاطب غزل سایه، مردم یا حاکمان سیاسی و یا دولتهای بیگانه نیستند تا شاعر به تناسب شرایط دشوار و خفقان‌آلود جامعه مجبور به استفاده از زبان شعری چند پهلو، کنایی و پر ابهام شاعری چون حافظ باشد. نیز به این دلیل که هنوز تحولات سیاسی فراوانی را تجربه نکرده و شاهد شکستهای مکرر اجتماعی چون کودتا و کشتارهای پس از آن نبوده است، زمینه گرایش وی به رمانتیسم اعتزالی، ساخت اشعار درونگرایانه و مخاطبه با معشوق آسمانی و به فراخور آن استفاده از زبان شعری مولانا هم فراهم نیست؛ بلکه سکون و ثبات نسبی سیاسی و اجتماعی حاکم در این برهه، وجهۀ خطاب غزل وی را بر معشوق زمینی معطوف داشته است و زمینه سرایش اشعار تغزلی و رمانتیک را به وجود می‌آورد. از سوی دیگر می‌دانیم « شهریار بی‌هیچ تردیدی بزرگترین شاعر رمانتیک فارسی است»(شفیعی کدکنی،۱۳۹۰: ٤۷۲) و اصولا غزل وی بیش از اینکه دارای مضمونهای سیاسی- اجتماعی و یا سویه‌های عرفانی و الهی باشد، عاشقانه و تغزلی است. بنابراین در این مقطع زمانی زمینه گرایش سایه به ذهن و زبان شهریار از هر شاعر دیگری فراهمتر بوده است.

جوانی و کم تجربگی ابتهاج

چنانکه پیشتر هم بیان شد، سایه در دوران جوانی و اوایل دوران غزلسرایی از سبک شهریار تأثیر پذیرفته است. در این مقطع وی نه با نحو استوار سعدی در غزل آشنایی

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

کافی داشته، نه از روابط پنهان و تو در توی غزل حافظ آگاهی کامل داشته و نه چندان از بوطیقای هنجارگریز و خلاقانه مولانا مطلع بوده است؛ بلکه قالب غزل برای وی به دلایلی که ذکر شد با شهریار شناخته می‌شده است؛ رویکردی که پس از آشنایی دقیق وی با شاعران کلاسیک و نمونه‌های برجسته غزل فارسی تغییر می‌یابد؛ چرا که شعر شهریار در کنار تمام مزیتهایی که دارد به دلیل نوع ساختار زبان همواره مورد انتقاد قرار گرفته است. یوسفی درباره زبان غزلیات وی می‌گوید: «در غزلهای او آن خوش تراشی و حسن ترکیب و زدودگی و هماهنگی زبان سعدی و آن زبان فراگیر و چند بعدی و ایهام آمیز غزل حافظ دیده نمی‌شود و به قیاس آنها زبانی دارد ساده و همگانی»(۱۳٦۹: ٦٤۹). شمیسا، که سبک شعری وی را «دنباله سبک عراقی» می‌داند با این تفاوت که ساختار زبانی سروده‌های شهریار نه استواری نحوی آثار سبک عراقی را داراست و نه خوش خوانی و دلنشینی ترکیبات ادبی آن را به این دلیل زبان اشعار وی را حتی از «زبان اشعار دوره بازگشت» مبتذلتر می‌داند؛ چرا که «زبان او صاف و زلال و جا افتاده نیست» (۲۰۵:۱۳٦۹). سایه به عنوان شاعری جوان، که مدام در حال تتبع و تحقیق در ادبیات کلاسیک و مطالعه آثار تحقیقی بوده، نمی‌توانسته است بر این انتقادات چشم ببندد؛ لذا در دوره‌های دیگر شعر وی شاهد تأثیرپذیری از حافظ و مولانا هستیم.

٦. نتیجه‌گیری

یکی از مهمترین عوامل موثر در شکل‌گیری صورت و محتوای آثار برجسته ادبی، الهام و برداشت خالقان آنها از میراث فکری و زبانی هنرمندان پیشین یا معاصر با آنهاست. توصیف و تحلیل چنین اقتباساتی در شناخت و توضیح زوایای کمتر شناخته شده چنین آثاری نقشی مهم دارد. امروزه نظریات گوناگونی در زمینه نشاندادن تأثیرپذیری آثار ادبی از دیگر آثار وجود دارد. بین متنیت، که توسط کریستوا مطرح شد و ترامتنیت، که حاصل پژوهشهای ژار ژنت است، دو نظریه مقبول در این زمینه به شمار می‌رود. در این پژوهش سعی شد بر مبنای زبانشناسی نقشگرا، روشی نو برای مطالعات تطبیقی ارائه شود که نسبت به پژوهشهای پیشین دارای امتیازاتی باشد. روشی که در عین اختصار دربرگیرنده همه اقسام تأثیرپذیریها باشد و تحلیل کننده را از ذکر عناوین و انواع گوناگون (چون سرمتنیت، پیرامتنیت، فرامتنیت، بیش متنیت و...) بی‌نیاز سازد. روشی که در آن تعریف ساختارها و چگونگی اثرپذیریها مبتنی بر چگونگی کاربست

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

سازه‌های زبان (با محوریت فعل) استوار باشد به گونه‌ای که پس از تعیین و توصیف اثرپذیری، بتوان به تجریه و تحلیل کیفیت اثرپذیری و چرایی آن، که پیش از این در دیگر نظریات مربوط به تطبیق و مقایسه آثار مغفول مانده است، پرداخته شود؛ از این رو به طرح ساختاری در این زمینه پرداخته، و مشخص شد که می‌توان قائل به سه نوع اثرپذیری بود:

۱. تأثیرپذیری مبتنی بر تکرار: تکرار همه عناصر سازنده فرایند اعم از فرایند فعلی، مشارکان فرایند و موقعیتهای فرایند است. این نوع از اثرپذیری را به این دلیل که دور از هر خلاقیت و ابتکار ساختاری عیناً تکرار می‌شود؛ تأثیرپذیری تقلیدی نام می‌نهیم.

۲. تأثیر پذیری درون فرایندی: اثرپذیری است که در آن فرایند یا فعل به عنوان مهمترین عنصر ساختار جمله، عیناً تکرار، و یا در زیر مجموعه خودش جا به جا می‌شود، اما همه یا بخشی از دیگر عناصر سازنده فرایند (مشارک و موقعیت سازنده فرایند) دستخوش تغییر و تحول می‌شود. البته عنصر یا عناصر تکرار شده در جایگاه نحوی و ساختار فرایندی یکسان با عنصر یا عناصر مورد اقتباس به کار می‌رود. اثرپذیری درون فرایندی به دلیل تکرار (یا جا به جایی) فرایند و تغییر مشارکان و موقعیتهای سازنده فرایند، آمیخته‌ای از تکرار و تقلید و ابتکار و خلاقیت است؛ لذا می‌توان آن را تأثیرپذیری نیمه خلاقانه یا ترکیبی به شمار آورد.

۳. تأثیرپذیری برون فرایندی: تأثیرپذیری است که طی آن همه یا بخشی از مشارکان یا موقعیتهای سازنده فرایند (فعل) در ساخت فرایندی متفاوت به کارگرفته می‌شود. بنابراین ساختار فرایند مورد اقتباس حفظ نمی‌شود. این‌گونه از تأثیرپذیری را از آن رو که طی آن فرایند مورد اقتباس به طور کلی دگرگون، و بازخوانی می‌شود و ساختار فرایندی تازه‌ای شکل می‌گیرد، تأثیرپذیری خلاقانه یا تأویلی می‌خوانیم.

بر اساس چنین رویکردی به بررسی و تحلیل اثرپذیری ابتهاج از غزلیات شهریار پرداخته شد. نتایج پژوهش حاکی است که در تأثیرپذیری ابتهاج از بوطیقای شهریار، فرایندهای مبتنی بر تکرار محض (فرایندهای تقلیدی) فراوانی بسیار کمتری نسبت به فرایندهای مبتنی بر تکرار و تغییر (فرایندهای ترکیبی و تأویلی) دارد که این مسأله نشان از خلاقیت و نوآوری سایه در الهام و اقتباس از شعر شهریار و دوری وی از

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

تقلید و تکرار محض دارد. فراوانی و تنوع اثرپذیری ابتهاج از شهریار نشاندهنده نقش مهم بوطیقای شهریار در ساخت و شکل‌گیری غزلیات ابتهاج است؛ اثرپذیری‌ای که زمینه‌ها و دلایل آن را باید در علاقه و دلبستگی عمیق ابتهاج به شهریار و غزلیات او، مقبولیت غزل شهریار، نقش مخاطب و تأثیر مقطع تاریخی و نیز جوانی کم تجربگی ابتهاج جست وجو کرد.

پی‌نوشتها

1. systemic functional Linguistics
2. Halliday

۳. گفتنی است در دستورهای نوین اغلب اصوات یا شبه جمله‌ها نیز معادل یک جمله کامل دانسته شده و برای آنها نقشهای دستوری ای چون نقش قیدی، نقش مسندی، نقش فاعلی و... در نظر گرفته شده است؛ ر.ک: (فرشید ورد، ۱۳۹۱: ۵۱۰و ۵۱۱)؛ بنابراین این ساختها نیز قابل تقسیم به انواع فرایند های فعلی است.

٤. «دوسوسور نخستین کسی است که توانسته است موجودیت «در زمانی» زبان را از موجودیت «همزمانی» آن جدا کند. طبق این نظریه به زبان ساده، می توان گفت که هر زبانی دو موجودیت دارد: یکی موجودیت تاریخی و مستمری که از آغاز پیدایش تا کنون ادامه دارد و دیگری موجودیت کنونی آن، که خود یک دستگاه کامل و یک منظومه مستقل صرفی و نحوی و واژگانی است... از باب تمثیل می توان موجودیت تاریخی زبان (موجودیت در زمانی) را به صفحه ای کاغذ تشبیه کرد که در آن سطرهای بسیاری از بالا تا پایین نوشته شده است و موجودیت همزمانی یا Synchronic آن را به آخرین سطری که صفحه با آن تمام می شود... مردم هر دوره در گفتار و نیازهای زبانی خود با همان سطر آخر سرو کار دارند. (فقط از ماهیت هم زمانی زبان استفاده می کنند.)... اما ادیب و شاعر و هر کس که با ساحتهای هنری زبان سروکار دارد، بیش و کم خود را در سطر آخر این صفحه محدود نمی داند بلکه به تناسب نیازهای روحی و جمال شناسانه خویش از سطرهای دیگری که روی این صفحه وجود دارد، استفاده می کند (یعنی از ماهیت در زمانی زبان بهره می برد) »(شفیعی کدکنی،۱۳۹۰: ۳۱۱).

۵. ابتهاج درباره اثرپذیری از غزلیات شهریار می گوید: «غزلهای نیاز، نی خاموش، نی شکسته، وفا، ناله، دام بلا، یه حال و هوای میانه داره که ترکیبی از سعدی و شهریاره؛ بعد یه جهشی می کند، می رسه به غزلهای گل، می رود از بستان بلبل ز چه خاموشی (ناله ای بر هجران) به کویت با دل شاد آمدم با چشم تر رفتم (اشک واپسین)که دیگه نزدیک میشه به غزل شهریار؛ بعد همون روند ادامه داره تا می رسه به غزل رفتم و زحمت بیگانگی از کوی تو بردم (غزل قصه درد) و باز همین حال و هوا ادامه داره تا غزل گذشتم از تو که ای گل چو عمر من گذرانی (همیشه بهار) که دیگه کاملا شهریاریه این غزل که تا می آد می رسه به این غزل (غزل سایه گل) که این غزل مفصله ینی بعد از این غزل دیگه می افتم تو زبان غزل حافظ» (عظیمی و طیه ،۱۳۹۱، ج دوم :۷۱۱و۷۱۲). دقت در

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

تاریخ سرایش غزلیاتی که ابتهاج از آنها نا م می برد، نشان می دهد که وی از سال ۱۳۲٦ تا میانه سال ۱۳۲۸ به طور گسترده تحت تأثیر غزل شهریار بوده است؛ هر چند بر اساس یافته های پژوهش رد پای این اثر پذیری تا حدود سال ۱۳۳۲ در غزل سایه کاملا مشهود است.

6.pragmatics
7. j. Austin
8. j.Serle
9. Simon Dik
10. Talmy Givon
11. Michael Halliday
12. Emile Benvenst
13. Andre Martinent
14. Discourse
15. Meta functions
16. Ideational
17. inter personal
18. textual
19. Transitivity system
20. material process
21. world of consciousness
22. sensor
23. phenomenon
24. relational process
25. behavioral process
26. Process theological
27. existential process

۲۸. برای تفضیل در شناخت ساخت فعلی «ترسم بمیرم»(فعل کمکی + فعل اصلی) مراجعه کنید به: نغزگوی کهن، مهرداد (۱۳۸۹). افعال معین و نمایش نمود در زبان فارسی، ادب پژوهی، دوره چهارم، ش چهاردهم، ص ۹۳-۱۱۰. ذیل مبحث نمود تقریب.

۲۹. مقصود از این عنوان و عنوانهای مشابه آن در این نوع از اثرپذیری، ساخت یک فرایند با استفاده از عناصر سازنده فرایندی دیگر بوده که به دلیل رعایت اختصار، کوتاه شده است.

۳۰. به عنوان مثال می توان به غزل «مرغ پریده»ی ابتهاج اشاره کرد که به تقلید از صورت و محتوای غزل «غزال رمیده» شهریار ساخته شده است.

هنوز چشم مرادم رخ تو سیر ندیده هوا گرفتی و رفتی ز کف چو مرغ پریده
(ابتهاج، ۱۳۷۸: ۳۰)

نوشتم این غزل نغز با سواد دو دیده که بلکه رام غزل گردی ای غزال رمیده
(شهریار، ۱۳۵٦: ۱۲۲)

۳۱. ابتهاج در این باره می گوید: «اولین باری که شهریار رو دیدم با ریاحی بود فکر کنم سال ۲٦ یا ۲۷ بود»(عظیمی و طیه،۱۳۹۲، ج اول، ۹۹).

۳۲. ر.ک: (عظیمی و طیه،۱۳۹۲، ج اول،۱۰٤) حک و اصلاح غزل «بی نشان» ابتهاج، توسط شهریار.

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

۳۳. برای اطلاع از چند و چون تأثیرپذیری ابتهاج از غزل حافظ و مولانا ر.ک: سیف، عبدالرضا، و آزاد محمودی؛ «سایه حافظ در غزلهای سایه(هوشنگ ابتهاج)»؛ ***دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران***،دوره ٥٦، ش ۳، ۱۳۸٤، ص ٥٥-۷۲ نیز: پور قاسمی، سمیه؛ ***تأثیر غزلیات شمس بر غزلیات هوشنگ ابتهاج از نظر صورت و معنا***؛ پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه الزهرا، به راهنمایی محبوبه مباشری، ۱۳۹۲.

فهرست منابع

الف) کتاب

ابتهاج، هوشنگ؛(۱۳۸٥) ***سیاه مشق***؛ تهران: کارنامه.

تولان، مایکل؛(۱۳۸٦) ***روایت شناسی: درآمدی زبان شناختی-انتقادی***؛ ترجمه سیده فاطمه علوی و فاطمه نعمتی، تهران: سخن.

حافظ ، خواجه شمس الدین محمد؛(۱۳۸۸) ***دیوان غزلیات*** ، به کوشش خلیل خطیب رهبر؛ تهران: صفی علیشاه.

ساورسفلی، سارا؛(۱۳۷۸) ***ای عشق همه بهانه از توست (نقد، تحلیل و گزینه اشعار هوشنگ ابتهاج)***؛ تهران: سخن.

شفیعی کدکنی، محمد رضا؛(۱۳۹۰) ***با چراغ و آینه***؛ تهران: سخن.

شمیسا ، سیروس؛(۱۳٦۹) ***سیر غزل در شعر فارسی***؛ تهران : فردوس.

شهریار، سید محمد حسین؛(۱۳٥٦) ***کلیات دیوان شهریار***؛ تهران: معرفت.

عظیمی، میلاد و عاطفه طیه؛(۱۳۹۲) ***پیر پرنیان اندیش(در صحبت سایه)***؛ تهران: سخن.

فتوحی، محمود؛(۱۳۹٥) ***سبک شناسی: نظریه ها، رویکردها و روش ها***؛ چ دوم، تهران: سخن.

مهاجر، مهران و محمد نبوی؛(۱۳۷٦) ***به سوی زبانشناسی شعر، ره یافتی نقش گرا***؛ *تهران: مرکز.*

هالیدی، مایکل و رقیه حسن؛(۱۳۹۳) ***زبان، بافت و متن؛ جنبه هایی از زبان در چشم اندازی اجتماعی- نشانه شناختی***؛ *ترجمه مجتبی منشی زاده و طاهره ایشانی، تهران: علمی.*

یوسفی ، غلامحسن؛(۱۳٦۹) ***چشمه روشن***؛ *تهران : انتشارات علمی و فرهنگی.*

ب) مقالات

آقاگل زاده، فردوس؛(۱۳۸٤) «کاربرد آموزه های زبان شناسی نقش گرا در تجزیه و تحلیل متون ادبی»؛ ***مجله ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد***، س ۳۸، ش ۱٤۹، ص۱-۲۱.

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]

الهیان، لیلا و مجتبی منشی زاده؛(۱۳۹٤) «بررسی سبک شناسی فعل در گلستان متأثر از حوزه تعلیمی آن با رویکرد نقش گری نظام مند»؛ ***مجله جستارهای زبان***، س٦، ش٦، ص۲۵۹-۲۹۷.

امیرخانلو، معصومه؛(۱۳۹٤) «سبک شناسی غزلیات حافظ براساس فعل رویکرد نقشگرا»؛ ***ادب فارسی***، س ۵، ش۲، ص ۱٦۹-۱۸٦.

خانجان، علی رضا و زهرا میرزا؛(۱۳۸۵) «درآمدی بر شعر شناسی نقشگرا(رویکردی زبانشناختی)»؛ ***پژوهش زبان و ادبیات فارسی***، س ٤، ش۷ ، ص ۸۳-۱۱۰.

مشهور، پروین دخت و محمد فقیری؛(۱۳۹٤) «بررسی فرایندهای نقش اندیشگانی در غزلیات سعدی (با رویکرد شناختی)» ؛ ***پژوهشنامه ادب غنایی***، س۱۳، ش۲۵، ص ۱۵۳-۱٦۸.

مرادی، عبداله و مظاهر نیک خواه وحسین خسروی؛(۱۳۹۸) « سبک شناسی جامع غزلیات هوشنگ ابتهاج»؛ ***فصلنامه تخصصی سبک شناسی نظم و نثر فارسی***، س۱۲،ش۲، ص۳٤۹-۳٦۸.

نغزگوی کهن، مهرداد؛(۱۳۸۹) «افعال معین و نمایش نمود در زبان فارسی»؛ ***مجله ادب پژوهی***، *دوره ٤، ش ١٤، ص۹۳-۱۱۰.*

Boolr,T and m. Boolr (1997);***functional Analysis of English: A Hallidayan Approach***; 2 edition, New York: Arnold.

Eggins, Suzanne (2007);***An introduction to systemic functional linguistics Reprented*** ; Newyork.

Halliday, m.a.k, and ch.Mattissen (2004);***An introduction on to functional Grammar*** ; 3rd Londen, Britian, p.174.

Halliday, m.a.k (1985)***; An introduction on to functional Grammar***; londen, Edward Arnold.

Halliday, m.a.k (2002); ***on language***; edited by Jonthan Webster, first published Londen.

Renkema, J (1993)***; Discourse studies: An introductory text book***; Amsterdam, Johan Benjamins.

Simpson, p. (2004); ***stylistics: A Resourse Book for students***; Londen: Routledge.

[Downloaded from lire.modares.ac.ir on 2024-11-28]
[DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.73.6.9]
[DOI: 10.2634/Lire.18.73.6]